

Folkeligheden under forandring

Temanummer: Udenrigsministeriets 250 års jubilæum

Det er ikke meget, der er sket i samspillet mellem dansk udenrigspolitik og de private folkelige organisationer i Danmark (NGO'er) igennem de sidste 75 år. Samarbejdet er fortsat kendetegnet ved en korporativ og lukket partnerskabsmodel. Men der vil fremadrettet være et stort pres på både de folkelige organisationer og udenrigstjenesten for at tænke

nyt. Det pres kommer fra behovet for statsopbygning og lokal forankring i modtagerlandene, og det kommer fra en øget kommercialisering og et stadigt større engagement fra private virksomheder. I begge tilfælde er der brug for, at NGO'er og udenrigstjenesten tænker nyt og tilpasser sig. Der vil ske markante forandringer de næste 75 år.

CHRISTIAN FRIIS BACH

direktør i warfair,
radiovært og tidligere
udviklingsminister,
undergeneralsekretær i
FN og generalsekretær i
Dansk Flygtningehjælp,
christian@friisbach.dk

Der er udkæmpet krige. Befolkningen tredoblet. Mure er faldet. Verden er forandret. Men i store træk har samspillet mellem staten og de danske humanitære organisationers internationale arbejde været uændret de sidste 75 år. Det startede ganske vist ikke i udenrigstjenesten men i Socialministeriet med oprettelsen af det såkaldte Samarbejdsudvalg for Internationalt Hjælpearbejde men staten sad også dengang for bordenden og organisationerne med rundt om bordet (Kaur-Pedersen, 2008). Der er kommet flere organisationer til, men de centrale aktører var i store træk de samme som i dag: Dansk Røde Kors, Nødhjælpen til Europas Evangeliske Kirker (Folkekirkens Nødhjælp), Fredsvenners Hjælpearbejde (Mellempolkeligt Samvirke) og Red Barnet.

Jeg overvejede at slutte artiklen her og blot konkludere, at der ikke er sket meget, når det gælder Udenrigsministeriet og de humanitære organisationer i de sidste 75 år. Det ville ikke være helt forkert.

Dengang som nu indgik staten og de private organisationer (i dag betegnet af den ufolkelige forkortelse NGO'er) i et tæt samarbejde. De, der fik pengene, var også med til at bestemme, hvem der skulle have pengene, selv om der med loven fra 2011 blev sikret et langt stærkere armslængde-princip (Regeringen, 2012).

Dengang som nu anvendte den danske stat de private organisationer til at løse humanitære opgaver ude i verden. Indsatsen har dog rykket sig fra nabolandene og Europa til verdens fattigste lande.

Dengang som nu stillede staten krav for at sikre, at indsatsen var professionel, selv om kravene er steget, og partnerskabsaftalerne har gjort samspillet mere effektivt.

Dengang som nu skulle organisationerne rapportere til Staten om brugen af pengene, selv om det i dag er langt mere formaliseret og med øgede administrative krav.

Dengang som nu blev der stillet krav om folkeligt engagement i udviklingshjælpen, selv om det tætte samarbejde og den stabile finansiering blev kritiseret for at skabe ufolkelige mini-Danida'er (Bach, 2008).

Der er mange ligheder fra dengang til nu, men bortset fra, at det hele var nemmere og bedre i de gode gamle dage, er modellen stort set uændret.

 Det har været en central forklaring og forankring bag det tætte samspil i alle årene. Staten købte sig til opbakning. Organisationerne blev betalt for indsatsen og bakkede op som tak.

Er manglen på nytænkning og udvikling begrundet i, at modellen virker? Ja, i store træk stiller den aktørerne tilfredse, og den korporative model har sikret en bred og folkelig opbakning til den danske humanitære indsats i de sidste 75 år. Hvis ikke en stor del af den danske udviklingsbistand var blevet kanaliseret gennem de danske organisationer, kunne den opbakning være svundet hen. Det har været en central forklaring og forankring bag det tætte samspil i alle årene. Staten købte sig til opbakning. Organisationerne blev betalt for indsatsen og bakkede op som tak.

Har modellen skabt de nødvendige resultater? Ja, ofte har den. Der er ingen tvivl om, at de folkelige foreninger, NGO'er, har bidraget til at mindske fattigdommen, uddele nødhjælp, få børn i skole, uddanne og træne titusinder af mennesker, styrke kapaciteten, fremme forandringer og bidrage til mellemfolkeligt samvirke. Og de har ofte gjort det billigere end både staten selv og multilaterale organisationer som FN. Men vi ved ikke, om der kunne have været opnået bedre resultater gennem en anden strategi. Der har været utallige evalueringer, men som hovedregel uden brug af solide cost-benefit analyser og ofte uden at se på de langsigtede og makroøkonomiske effekter. Her har både Bjørn Lomborg (Lomborg, 2004) og Martin Paldam haft valide pointer (Paldam, 1997; 2005). Jeg har set mange evalueringer, endda af meget store projekter, hvor der har været påvist positive effekter, men uden at det er sammenholdt med projektets samlede omkostninger og uden at se på, om der kunne være opnået bedre resultater for pengene andre steder. Når det er sagt, er jeg dog ikke et sekund i tvivl om, at den danske udviklingsbistand kanaliseret gennem de folkelige foreninger har gjort en positiv forskel.

Men vil det se ud på samme måde om 75 år? Måske. Der er en indbygget træghed i systemet, og der er fortsat, og endda stigende, humanitære udfordringer at håndtere i verden. Men jeg tror, at modellen vil komme under markant pres i de kommende år af en række grunde.

Statsopbygning

Den første store udfordring er mange landes ønske om og vilje til at generobre kontrollen i deres eget land. Her har mange NGO'er været dårlige til at sikre det nødvendige samspil med den lokale regering og stat. Tværtimod har en række organisationer holdt de humanitære principper om neutralitet og uafhængighed så højt op, at det har undermineret ethvert samspil med staten.

På en tur til DR Congo besøgte jeg et program for genopbygning af skoler drevet af en NGO. Der var blevet leveret nye møbler, træning af lærere og penge til at få internt fordrevne børn i skolerne. Når man gik ind i et klasseværelse, var der på hver eneste skolebord tre store skilte: Det ene med NGO'ens navn, og de to andre med navnet på de to vestlige donorer der havde finansieret projektet. »Visibility« hedder den slags med et fint navn. Det lignede en reklamefilm.

Intet sted stod der, at programmet skete i samarbejde med de lokale myndigheder eller undervisningsministeriet. Den lokale embedsmand fra undervisningsministeriet måtte finde det mærkeligt at gå ind i klasselokaler fyldt med udenlandske logoer. Han sad i øvrigt på et lille kontor, hvor reolerne var styrtet ned, med bjerge af papir og med en skrivemaskine stort set magen til dem, på Dr. Livingstones tid. Han havde ikke fået nye møbler. Når jeg spurgte de lokale NGO-repræsentanter til programmet, lød det, at man ikke ville samarbejde med de lokale myndigheder, fordi de jo kunne være en del af problemet. Det er et forståeligt synspunkt, men er ikke holdbart. Programmet ville med sikkerhed kollapse, når NGO'en en dag trak sig ud. Da der udbrød ebola i området, viste det sig meget vanskeligt at håndtere, fordi der netop ikke var opbygget statslige strukturer og stort set intet samarbejde var mellem de internationale NGO'er og staten. Nationale og lokale myndigheder er bestemt ofte en del af problemet. Men de er en helt uundgåelig og afgørende del af løsningen.

I Cox Bazar i Bangladesh oplevede jeg to separate strukturer til at styre indsatsen i lejrene i den gigantiske flygtningeby, der huser op mod en million rohingyaer. Den ene struktur var drevet og organiseret af staten i Bangladesh. Den anden var etableret af NGO'er og FN. De to strukturer var i daglig konflikt og boede to forskellige steder i byen, hvilket gjorde koordinering vanskelig. Det var ikke holdbart.

Da jordskælvet ramte i Haiti, væltede der op mod 2.000 NGO'er ind i landet for at hjælpe, mange uden forudgående ekspertise, i en kaotisk og ineffektiv indsats, hvor det lokale ejerskab, som i forvejen var meget skrøbeligt, blev undermineret og tilsidesat. Det var bestemt ikke holdbart.

Det er blot eksempler, men den slags eksempler er der mange af, og det vil en række modtagerlande ikke længere acceptere. Derfor har der internationalt været stærkt fokus på nationalt ejerskab og opbygning af nationale systemer og stater. Det gælder både i den internationale dialog om fredsopbygning og

statsopbygning¹, hvor der er fokus på opbygningen af lokal kapacitet og systemer. Og det gjaldt på det humanitære topmøde i 2016², hvor der var fokus på at styrke, i stedet for at erstatte, nationale og lokale systemer. Det var ikke mindst en reaktion på internationale NGO'er og organisationer, der opbyggede egne systemer uden om de nationale og lokale myndigheder og lokale organisationer.

Den tendens bliver stadig mere tydelig. Derfor ser man, hvordan stadig flere regeringer, fra Malawi og Egypten til Burundi og Algeriet forsøger at overtage kontrollen og begrænse de udenlandske organisationers råderum (Amnesty International, 2019). I Kenya skal organisationer for at modtage penge udefra have lokale bestyrelser og afdelinger. I Pakistan nægtede regeringen at forlænge registreringen af 18 internationale NGO'er, så de måtte forlade landet. En stribe andre lande følger efter.

De store internationale NGO'er reagerer med stærk kritik af det, de kalder anti-NGO love, og kritik af, at deres råderum og frihed begrænses. Der er bestemt mange tilfælde, hvor den kritik er fuldt berettiget, og hvor kontrollen med NGO'er sker for at undertrykke ytringsfriheden og det lokale civilsamfund og menneskerettighederne. Men der er brug for selvrefleksion. For en del af restriktionerne handler også om, at regeringerne ikke længere ønsker, at store udenlandske NGO'er kommer ind, driver projekter uden hensyn til lokale aktører og til de lokale myndigheder, og så forsvinder igen, når pengene løber ud. Det er er ikke en holdbar model.

Indsatsen er alt for ofte sket uden lokalt ejerskab og deltagelse. En række af de internationale organisationer, der står forrest i den humanitære indsats, styres fra hovedstæder i EU eller i USA og ledes af bestyrelser og direktioner fyldt med hvide europæere og amerikanere og uden tilstrækkelige systemer til at sikre samspillet med lokale myndigheder og strukturer. Det er »top-down« og »foreign-led«, som man ville sige det i jargonen.

Der er ikke noget alternativ til en velfungerende stat og opbygning af et lokalt civilsamfund og af lokale private virksomheder, og det er en bunden opgave at bidrage til at skabe det

Hvis ikke vi formår at opbygge lokale strukturer og stater, som på sigt kan drive og skabe forandringer, så kan vi lige så godt give op med det samme. Der er ikke noget alternativ til en velfungerende stat og opbygning af et lokalt civilsamfund og af lokale private virksomheder, og det er en bunden opgave at bidrage til at skabe det. Også for de store internationale organisationer. Gør de ikke det, vil de langsomt, men sikkert miste fodfæste.

Der er bestemt eksempler, hvor internationale NGO'er, dygtigt og stædigt, har fokus på opbygning af lokale strukturer, et lokalt civilsamfund og også har fokus på statsopbygning. En række store organisationer som Røde Kors

og Action Aid opererer gennem lokale afdelinger forankret i landene og bidrager til at opbygge det lokale civilsamfund. Dertil kommer, at det lokale civilsamfund i landene bliver stadigt stærkere og selv ønsker at tage over. De kan godt. BRAC fra Bangladesh er, selv om den slags opgørelser skal tolkes med forbehold, flere år i træk blevet udråbt til at være den bedste humanitære organisation i verden af det internationale panel NGO Advisor.³

Der er også eksempler på, at NGO'er bidrager til statsopbygning. I Somalia besøgte jeg engang et program, hvor der blev udviklet investeringsprojekter i et tæt samspil med lokale myndigheder. Gennem crowd-funding på internettet blev der tiltrukket finansiering, som efterfølgende blev kanaliseret tilbage til de lokale myndigheder igennem det nationale finansministerium. Det var både innovativt og lokalt forankret. Det var statsopbygning og fredsopbygning på samme tid. Det kan godt lade sig gøre.

Men det er desværre ofte undtagelsen, der bekræfter reglen. Og paradoksalt nok får de internationale NGO'er, som med de humanitære principper højt løftet arbejder uden om de lokale myndigheder og strukturer, ofte den største del af finansieringen, da de har vestlige ledere, vestlige medarbejdere og taler det samme sprog som donorerne og går til de samme receptioner. De er ofte hurtigere til at reagere og fremstår mere dynamiske, da de ikke skal bøvle med langsomme, bureaukratiske og tunge lokale strukturer. Det er ofte vigtigt i en katastrofesituation. Og de betaler højere lønninger end den lokale stat og lokale organisationer og kan derfor snuppe de bedste medarbejdere (hvilket, lyder kritikken, udhuler og underminerer både den lokale stat og det lokale civilsamfund). Men der er ingen vej uden om at forsøge at forbedre og opbygge lokale strukturer og stater, hvis indsatsen på sigt skal føre til varige forandringer.

Det er i virkeligheden dét, der ofte går under betegnelsen en rettighedsbaseret tilgang (Bach, 2013; 2020). Det er noget langt de fleste organisationer tilslutter sig, men som få, for alvor, implementerer i praksis. Der skabes ikke ansvarlighed hos de stater og lokale strukturer, som burde bære ansvaret lokalt. Der sikres ikke en ordentlig deltagelse fra dem, som hele indsatsen handler om – og slet ikke fra de lokale myndigheder. Der er ikke tilstrækkelig åbenhed omkring indsatsen og om de fejl, som uundgåeligt sker. Og der er ikke ligestilling, især ikke når det gælder lokale og internationale medarbejdere. Det er ikke en holdbar model.

Kommerialisering

Den anden store udfordring, som de danske og internationale NGO'er står over for, er en stigende kommerialisering af indsatsen, som det kaldes. Det er der flere grunde til. Den første er, at den nuværende udviklingsbistand drevet gennem NGO'er har været utilstrækkelig, når det gælder skabelsen af permanente arbejdspladser og økonomisk vækst. På trods af at utallige NGO'er har kastet sig over utallige forsøg på at træne landmænd, opbygge produktion og udvikle kvinders muligheder for selv at tjene penge, er der forbavsende få

eksempler på, at det har ført til dannelsen af virksomheder og skabelsen af permanente arbejdspladser.

Det er der mange grunde til. Der er en indbygget modsætning mod at starte med donationer og bistandsafhængighed og udvikling af konkurrencedygtige virksomheder. De udsendte medarbejdere er drevet af filantropi og altruisme, og stor respekt for det, men mangler den forretningsmæssige og erhvervs-mæssige viden. Og endelig har der blandt NGO'er været en indbygget skepsis mod private virksomheder og hele ideen om, at der kunne tjenes penge og skabes profit på at løse problemer hos stærkt fattige mennesker. Den skepsis består den dag i dag.

Men det vil ændre sig fundamentalt i de kommende år. Der er store private virksomheder, som i dag fuldt kan måle sig med NGO'er, når det gælder indsatsen for verdensmålene og menneskerettighederne. Der er store virksomheder, der er nået længere end NGO'er, når det gælder implementering af menneskerettighedsprincipper i ledelse, etisk leverandørstyring, ansvarlige investeringer, bæredygtighed og klimapolitik. De er nået længere, når det gælder integration af Verdensmålene i styrings- og måleværktøjer. De er mere innovative og har større og større investeringer i produkter og løsninger også til verdens fattige mennesker. Og de begynder langsomt, men sikkert at levere løsninger, også der hvor det er rigtig svært.

Novo Nordisk har en meget progressiv prispolitik for insulin i verdens fattige lande, udbygger fortsat deres globale salgsstruktur og satser nu også på opbygning af sundhedssystemer i fattige lande. Grundfos udvikler og sælger i stigende grad vandløsninger i Afrika og er også langsomt, men sikkert begyndt at se på det humanitære område. Det er blot to eksempler ud af mange. Lige så vigtigt, så står den private sektor i verdens fattige lande langt bedre rustet til at løse en række af de udfordringer, som i dag løses af internationale NGO'er.

Dertil kommer, at virksomhederne møder opbakning i modtagerlandene. Opbygningen af lokale virksomheder, gerne i samspil med danske og internationale virksomheder, vækker langt mere genklang og opbakning hos de lokale regeringer og myndigheder end NGO-indsatsen, fordi det skaber arbejdspladser, indkomst og vækst og bliver set som mere langsigtet. Det er også derfor, at samtidig med at de internationale NGO'er bliver stadig mere udsatte og udfordrede af national lovgivning i en række fattige lande, så bliver private virksomheder og investorer stadig bedre beskyttet af den lokale lovgivning og af investeringslovgivning. Den tendens vil fortsætte.

 Frem for de traditionelle donationer og partnerskabsmodeller, som stadig er den dominerende model brugt af Udenrigsministeriet i Danmark, udbydes opgaverne i stigende grad i kommercielle offentlige udbud og kontrakter, hvor også private virksomheder kan byde

Det er også en udvikling, som flere og flere donorer har fået øjnene op for. Frem for de traditionelle donationer og partnerskabsmodeller, som stadig er den dominerende model brugt af Udenrigsministeriet i Danmark, udbydes opgaverne i stigende grad i kommercielle offentlige udbud og kontrakter, hvor også private virksomheder kan byde. Den udvikling er gået særligt stærkt i Storbritannien og i USA og støttes aktivt i det internationale donorsamarbejde i OECD's udviklingskomité (OECD, 2016).⁴

Det går hånd i hånd med udviklingen af nye innovative finansieringsmekanismer, hvor offentlige og private midler blandes og bruges til at tiltrække yderligere finansiering fra pensionskasser, impact investorer og private virksomheder. Klimainvesteringsfonden under Investeringsfonden for Udviklingslande (IFU) var et tidligt innovativt eksempel, som jeg bidrog til i min tid som minister, og senere er kommet fonden for Verdensmålene under IFU,⁵ der er opbygget efter samme model. Men andre lande er kommet endnu længere i brugen af den private sektor inden for udvikling og nødhjælp og også, når det gælder opbygningen af impact investeringsfonde og tiltag. Der er etableret fund-of-funds initiativer og investeringsmekanismer for udviklingsmidler i både Holland,⁶ Storbritannien⁷ og USA.⁸ I et sammenligneligt land som Holland findes op mod et dusin private impact investeringsfonde med fokus på udvikling i verdens fattige lande, men der er stadig ingen i Danmark. Her halter vi bagefter. Men det vil komme, helt som der vil komme nye kontraktmodeller, som det ses i sociale investeringsfonde, hvor der afregnes efter resultater, og aktørerne, ofte private virksomheder, derfor får langt mere fokus på investeringer, afkast og ikke mindst på resultaterne.

Når den udvikling for alvor kommer, vil det være en vanskelig udfordring for de NGO'er, der ikke kan omstille sig at indgå i langt mere kommercielle og forretningsmæssige opgaver i et tæt samspil med private virksomheder. Eller som har evnen til selv at etablere og løse opgaver i private virksomheder, hvis det viser sig at være den bedste løsning. Og selv om det fylder meget i retorikken og skåltalerne, så er der ingen danske NGO'er, der kan det i dag.

Der vil derfor komme et markant pres for langt stærkere og mere vedholdende fokus på opbygning af virksomheder i verdens fattige lande og for løsningen af opgaver gennem private virksomheder, der samtidig kan skabe (varige) arbejdspladser og vækst lokalt. Det vil blive endnu mere udtalt i takt med klimaudfordringen, hvor der vil være brug for markante investeringer i både vedvarende energiløsninger og i klimatilpasning. Det kræver et langt stærkere samspil med den private sektor, og at der tiltrækkes massive private investeringer. Det er en udfordring, hvor de traditionelle modeller og de danske NGO'er kommer til kort.

Den lukkede partnerskabsmodel forbeholdt NGO'er, som fortsat kendetegner samspillet mellem Udenrigsministeriet i Danmark og de danske NGO'er, vil om 10-20 år høre fortiden til. Det vil stille store krav til NGO'er, hvor langt de fleste er tæt på 100 procent finansieret af donormidler fra Danmark, EU og

USA, og som ikke har formået for alvor at skabe indtægtsgivende aktiviteter eller tiltrække private investeringer.

Behov for eksperter i udenrigstjenesten

Der er ikke sket meget i de sidste 75 år i samspillet mellem udenrigstjenesten og de humanitære organisationer. Men der vil ske store forandringer i de næste 75 år – ja, blot i de næste par årtier.

Det vil stille store krav til de private organisationer, som de blev kaldt for 75 år siden, eller NGO'er, som de normalt kaldes i dag. Men det vil bestemt også stille store krav til fremtidens Udenrigsministerium og udenrigstjeneste. Det danske Udenrigsministerium er, både når det gælder rekruttering, incitamenter og opbygning, langt fra klar til at stille sig i spidsen for den nødvendige forandring.

➤ Når det gælder statsopbygning, vil det kræve en langt stærkere donorkoordinering og være nødvendigt at kanalisere en langt større del af indsatsen gennem EU eller gennem andre globale finansieringsmekanismer. Den danske udenrigstjeneste er alt for lille til at kunne løfte opgaven.

Når det gælder statsopbygning, vil det kræve en langt stærkere donorkoordinering og være nødvendigt at kanalisere en langt større del af indsatsen gennem EU eller gennem andre globale finansieringsmekanismer. Den danske udenrigstjeneste er alt for lille til at kunne løfte opgaven.

Der er samtidig brug for nytænkning, og her burde sættes langt mere på modeller som den amerikanske Millennium Challenge Corporation, der udvælger lande efter gennemsigtige principper for god regeringsførelse og støtter programmer og projekter, hvor landene selv har ejerskabet og stiller sig i spidsen for udvælgelse og gennemførelse. Andre eksempler er Global Fund⁹ eller Global Partnership for Education,¹⁰ der styrker landenes ejerskab og engagement og opbyggelsen af lokale statslige strukturer og systemer inden for hhv. sundhed og uddannelse. Danmark bidrager allerede i dag, men udenrigstjenesten har ikke opbygget eller prioriteret den nødvendige kapacitet til for alvor at gøre en forskel. Der burde sættes langt mere på at understøtte og udvikle de mekanismer og på at få langt flere danskere og medarbejdere engageret i både EU og i de innovative nye mekanismer til statsopbygning.

Når det gælder udviklingen af den private sektor, er der også brug for at kanalisere en øget del af den danske udviklingsfinansiering gennem nye innovative samarbejder, fonde og initiativer. Det kræver øget privat sektorviden i udenrigstjenesten. Når der er brug for eksperter i klimainvesteringer eller innovative investeringsfonde, hjælper det ikke, at udenrigstjenesten stort set udelukkende rekrutterer diplomater i generalist-jobopslag. Der mangler pri-

vatsektorekspertise, ekspertise i innovative investeringsmodeller og en langt bredere og mere dynamisk rekrutteringspolitik for at tilpasse udenrigstjenesten til et mere kommercielt fokus, når det gælder den humanitære indsats og indsatsen for klima og udvikling. Det bliver en nødvendig omstilling.

Det betyder ikke, at der ikke er markant brug for et stærkere civilsamfund i verdens fattige lande. Det er der. Men det skal i langt højere grad skabes og udvikles gennem lokalt engagement og lokalt ejerskab. Hvis der er én ting, vi for alvor har lært af de sidste årtiers engagement for demokrati og menneskerettigheder, så er det, at de store forandringer ikke skabes udefra eller oppefra. De skabes indefra og nedefra, der hvor landets borgere selv stiller sig i spidsen for forandringerne. Uanset om det er landets egne myndigheder, de lokale virksomheder eller de folkelige foreninger. Det er rettighedsbaseret udvikling. Det bør være både visionen og fundamentet for Danmarks engagement i verden.

Noter

- 1 <https://www.pbsdialogue.org/en/>
- 2 <https://www.agendaforhumanity.org/summit>
- 3 <https://www.ngoadvisor.net/ong/brac>
- 4 <http://www.oecd.org/dac/private-sector-engagement-in-development-co-operation.htm>
- 5 <https://www.ifu.dk/danish-sdg-investment-fund/>
- 6 <https://english.rvo.nl/subsidies-programmes/dutch-good-growth-fund-dggf>
- 7 <http://www.theimpactprogramme.org.uk/>
- 8 <https://www.dai.com/our-work/projects/worldwide-the-invest-project>
- 9 <https://www.theglobalfund.org/en/>
- 10 <https://www.globalpartnership.org/>

Litteratur

- Amnesty International (2019), *Laws designed to silence: The global crackdown on civil society organizations*, London: Amnesty International.
- Bach, C.F. (2008), »Foregangslandet under foreandring 1989-2005«, i C.F. Bach, T.B. Olesen, J. Pedersen og S. Kaur-Pedersen, *Idealer og realiteter: Dansk udviklingspolitik historie 1945-2005*, København: Gyldendal.
- Bach, C.F. (2013), *Det er min stol*, Opensource e-book tilgængelig i i-books og på www.friisbach.dk.
- Bach, C.F. (2020), *Then I would like a dishwasher, please*, København: SAXO.
- Bach, C.F., T. Borring Olesen, Jan Pedersen og S. Kaur-Pedersen (2008), *Idealer og Realiteter. Dansk udviklingspolitik historie 1945-2005*, København: Gyldendal.
- Danida (2012), *Retten til et bedre liv. Strategi for Danmarks Udviklingssamarbejde*, København: Udenrigsministeriet.
- Kaur-Pedersen, S. (2008), »Spiren til dansk udviklingspolitik 1945-1962«, i C.F. Bach, T.B. Olesen, J. Pedersen og S. Kaur-Pedersen, *Idealer og Realiteter: Dansk Udviklingspolitik historie 1945-2005*, København: Gyldendal.
- Lomborg, B. (2004), *Global Crises, Global Solutions*, Cambridge, UK.: Cambridge University Press.
- OECD (2016), *Private Sector Engagement for Sustainable Development: Lessons from the DAC*, Paris: OECD.
- Paldam, M. (1997), *Dansk u-landshjælp – altruismens politiske økonomi*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Paldam, M. (2005), »Hjælper udviklingshjælpen«? *Udenrigs*, no. 4, p. 62-75.
- Regeringen (2012), *Lov om internationalt udviklingssamarbejde, nr 555 af 18/06/2012*, København: Retsinformation.